

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

een bezinning op wat de kern van de psychoanalyse uitmaakt. Ook hun vertrekpunt — de ontwikkelingspsychologie — stemt tot nadenken. De klinische antropologie van Freud vertrekt uiteindelijk vanuit de psychopathologie, wat in zijn metafoor van het kristalprincipe duidelijk tot uiting komt. Zoals een kristal als men het laat vallen in duizend stukken breekt volgens vooraf bepaalde breuklijnen die in 'normale toestand' niet zichtbaar zijn, zo is dit ook het geval bij de mens: als er een 'breuk' in de normaliteit optreedt, dan gebeurt dit volgens pathologische mogelijkheden die vooraf reeds aanwezig waren maar niet zichtbaar. In feite houdt dit een copernicaanse omwenteling in: waar de ontwikkelingspsychologie de normaliteit als paradigma neemt, wijst Freud juist aan dat pathologie de kern is die iets over de normaliteit en het wezen van de mens reveleert. Fonagy en co. zien dit niet in, waardoor ze de psychoanalyse onvoldoende doordenken, al houden ze er wel voeling mee. Desalniettemin, een boek om te lezen en (erover) te mentaliseren!

Freud en Lacan kritisch bij elkaar gebracht

Bespreking van

Paul Verhaeghe (2009). *New studies of old villains — A radical reconsideration of the Oedipus complex*. New York: Other Press. ISBN 978 1 59051 282 1, 118 pp., \$17,95

HANS REIJZER

Het oedipuscomplex met zijn vertakkingen, in het bijzonder de penisnijd en de castratie-angst, is wat in de versukkeling geraakt. Wie wil er vandaag nog zijn vader vermoorden en met zijn moeder trouwen? Zo is deze poging om de transformatie van kleuter tot mens te begrijpen tot voer geworden voor humoristen en zelfs dat niet meer. Het oedipale leeft

in de praktijk nog door in zijn voorstadium: het preoedipale. Dat is nog wel een rijke bron van klinische exploratie, theoretische uitleg en praktische toepassing.

De Gentse hoogleraar Paul Verhaeghe heeft met een dun maar extreem rijk boek het preoedipale en het oedipale bij elkaar gevat en ze tezamen in ere hersteld. Daartoe heeft hij Freuds en Lacans teksten over het oedipuscomplex grondig doordacht en afgestoft. Dat heeft een essay opgeleverd dat het bekende met het onbekende mengt tot een consistente theorie, die onverwachte doorblikjes biedt.

Centraal bij hem staat de functie van de oedipale structuur: het individu moet zich een identiteit zien te verwerven. Hij moet leren omgaan met zijn driften en de omgeving waarin hij leeft. Dan gaat Verhaeghe op geleide van Lacan zijn eigen weg. De klassieke opstelling wil dat het kind het genot zoekt bij moeder en dat de vader het verbod daarop vertegenwoordigt. De freudiaanse casestudies (*Dora*, *De Wolfenman*, *De kleine Hans*) zijn gebouwd rond deze thematiek, ook al is die dan nog niet volledig expliciet gemaakt. Verhaeghe gaat het diepst in op de geschiedenis van kleine Hans. Diens vader Max Graf rapporteerde bij Freud over de fobische ontwikkeling bij zijn zoon Hans. Freud presenteert het verhaal klassiek. Hans houdt van zijn moeder en wil haar voor zichzelf alleen hebben. Hans meent dat zijn vader daar kwaad over is en hem bedreigt met castratie. Verhaeghe ziet in de tekst dat het deze vader juist niet lukt *de positie van de vader* in te nemen. Hij is bezig zijn vrouw, de moeder van Hans, te verliezen in een echtscheiding, en Hans is vooral bang voor moeder, die via eenvoudige interpretatietechniek opgevat kan worden als 'machtiger dan God'. Een keer spreekt Freud Hans zelf en zegt hem, dat hij (Freud) lang voordat Hans ter wereld kwam, al had geweten dat er een kleine Hans zou komen, die zo veel van zijn moeder zou houden dat hij daarom wel bang voor zijn vader moest zijn. Volgens Verhaeghe plaatst Freud met die woorden de (in feite goedaardige) vader

in de positie waarin het kind hem nodig heeft, als hoeder van de symbolische orde, en drijft hij daarmee een wig tussen moeder en zoon en tussen zoon en diens eigen jouissance.

Verhaeghes conclusie is: 'Dit alles demonstreert hoe de neurotische definitie van de vader het resultaat is van de kloof tussen de tragische werkelijkheid waaraan deze onderworpen is en het geïdealiseerde beeld van de persoon van wie verwacht wordt dat hij hem beschermt tegen iets waar hij bang voor is en dat te maken heeft met de moeder.' Bij Lacan is het niet de zoon die de moeder begeert. Het is de moeder die de zoon begeert. In beide posities ligt de oplossing bij een almachtige vader. Het schema van het oedipuscomplex is ontworpen op het fantasieniveau van het individu, maar klinisch kwam Freud er niet uit. Het kind kan dromen dat zijn vader niet zijn echte vader is maar een rijke edelman. Daar gaat de *Familieroman* over. Bij Freud zijn de vaders juist niet de krachtige castrerende mannen die nodig zijn voor het klassieke oedipuscomplex. Daarom had Freud een theorie van hoger orde nodig. Dat werd de mythe, beschreven in *Totem en taboe*, die bij de primitieve mensheid aanwezig zou zijn geweest en nog steeds haar invloed op ons zou doen voelen. De almachtige vader die de sleutel van de toegang tot de vrouwen bij zich draagt en de zoons die hem moeten vermoorden om toegang tot dit begeerde goed te verwerven. Zo kan de illusie van een almachtige vader in stand blijven juist als deze zwak is.

Van stap tot stap redenerend komt Verhaeghe tot zijn centrale these. Vader is niet degene die gevreesd moet worden. Vader is hard nodig om het kind te beschermen tegen de incestueuze wensen van de moeder, later uitgewerkt door de angst voor de jouissance van zowel het kind als de moeder. Hij volgt Lacan verder in de onmogelijkheid van het bereiken van de 'jouissance'. Dat is een ingewikkeld en in betekenis glijdend begrip bij Lacan, grofweg te vertalen als 'lust', 'genot', vooral gekenmerkt door het samengaan van

lust en angst voor de lust. Jouissance heeft twee polen: het verlangen naar fusie dat aangeduid wordt door Eros en het verlangen naar separatie dat Freud Thanatos noemde. Deze jouissance en de onmogelijkheid haar te bereiken hebben zich aan de (moeder als) vrouw gehecht. Dat heeft haar in de wereld-godsdiensten een slechte naam gegeven: Eva als begin van het kwaad, de angst voor en de haat tegen seks en vrouwen in de katholieke godsdienst en het verstoppertje van de vrouw in de chador bij de moslims. Tegenover die bedreiging is de vader geconstrueerd. De naam van de vader grondvest de symbolische orde met haar inherente wetten: het incestverbod en de verplichting tot exogamie.

Verhaeghe bekritiseert zowel Freud als Lacan. Zij ontdekten in de loop van hun klinische praktijk een angst en een verdediging daartegen. Dit geheel werd niet door hen geanalyseerd. Hij noemt dat precies het tegenovergestelde van wat de analyse te bieden heeft: het onderzoeken van onze imaginaire constructies over onszelf en onze ouders. Het krachtenspel tussen deze constructies leidt tot de vorming van de identiteit en het 'sinthome' – Lacans even vreselijk woordspelige als zinvolle omdoping van het 'symptoom'. Dat ontstaat doordat het onmogelijk is het freudiaanse oedipuscomplex te vernietigen en net zo onmogelijk om de lacaniaanse jouissance te hanteren. Wij blijven behept met een oneindig verlangen en de vorming van het symptoom. Wij dienen ons te identificeren met het symptoom, te begrijpen wat het betekent. Dan zijn we in staat tot De Seksuele Relatie, hoewel die in laatste instantie onmogelijk is. Het symptoom wordt tot 'sinthome': symptoom, Saint homme (heilige man) en Saint Thomas (de ongelovige Thomas) tegelijk.

In honderd kleine bladzijden geeft Verhaeghe toegang tot een lastige denkwereld, die te doorgronden blijkt en vreemd en vertrouwd tegelijk blijft. Het is jammer dat hier en daar zijn glasheldere betoog gestoord wordt door de marginaal gedefinieerde woorden 'hysterisch' en 'neurotisch'; die hadden wat meer

uitleg verdiend. Verder voor hem slechts complimenten. Zijn boek is een wegwijzer en een schatkamer tegelijk. Hij ordent, verfijnt en systematiseert Lacan, zodat losstaande theorieën binnen een kader terecht komen. Het resultaat is een dwingend betoog, dat ondergaan moet worden; desnoods om er zich van te kunnen bevrijden.

De zin van wanen

Bespreking van

Murray Jackson & Paul Williams (2007). *Unvorstellbare Stürme — Eine Suche nach Sinn in der Psychose*. Supplement 22 van het *Jahrbuch der Psychoanalyse*. Stuttgart: Frommann-Holzboog. ISBN 978 3 7728 2429 6, 259 pp., €52,-

GERTIE BÖGELS

Unvorstellbare Stürme is de Duitse vertaling van *Weathering the storms — Psychotherapy for psychosis* van de psychiater en psychoanalyticus Murray Jackson en de antropoloog en psychoanalyticus Paul Williams. De auteurs hebben een grote ervaring in interview- en gesprekstechniek bij de behandeling van patiënten met psychotische toestandsbeelden. Beiden waren jarenlang werkzaam aan vooraanstaande psychiatrische instituten in Londen, zoals het King's College Hospital en het Maudsley Hospital. Van deze ervaringen wordt de lezer hier op zeer professionele wijze deelgenoot gemaakt.

Het belang van het boek is gelegen in het feit dat het de neerslag is van psychoanalytische inzichten in diagnostiek en behandeling van psychotische stoornissen, een belangrijk veld van onderzoek, dat in de loop van enkele decennia verduisterd dreigde te raken door biologische en cognitief-therapeutische methodieken. Juist vanwege deze paradigmatische verschuiving van de psychoanalytische oriëntering naar een meer

materialistische visie op de psychiatrie is dit boek te beschouwen als een historisch document. Het legt de ontwikkeling vast van de psychoanalytische wetenschap op het gebied van de psychiatrie in de jaren zestig tot tachtig van de vorige eeuw. Het zou vanuit deze positie een brugfunctie kunnen vervullen naar de nieuwe ontwikkelingen, waarin de psychoanalytische visies op de klassieke psychiatrische ziektebeelden nauw aansluiten bij de recente neurologische bevindingen. De auteurs pleiten ook nadrukkelijk voor een interdisciplinaire aanpak, waarbij de psychodynamische behandelvorm een unieke aanvulling biedt op farmacotherapie, cognitieve therapie en moderne methoden van stressmanagement. Vanuit de psychoanalytische theorievorming vanaf Freud via Klein, Bion, Rosenfeld en latere auteurs wordt getracht de zin en betekenis te zoeken achter de ogenschijnlijk betekenisloze symptomen van wanen en hallucinaties, maar ook naar de diepere gronden van zelfdestructief gedrag als automutilatie, zelfintoxicatie en zelfverbranding. De auteurs willen laten zien dat alle psychotische patiënten kunnen profiteren van een psychoanalytische benadering en enkelen ook van een individuele psychoanalytische therapie, mits goed geïndiceerd.

Behalve de beschrijving van het therapeutische milieu van deze psychiatrische afdeling van het Maudsley Hospital worden zes voor psychotische stoornissen kenmerkende ziektegeschiedenissen, zoals paranoïde schizofrenie, catatonie, psychotische anorexie en manisch-depressieve stoornis, volgens een identiek stramien weergegeven. Wat didactisch bijzonder goed werkt, is de opbouw ervan: enkele verbatim verslagen van een indicatiegesprek van drie kwartier worden gevolgd door een verbatim verslag van de teambespreking, de therapeutische indicatieoverwegingen, bevindingen van de contactpersoon, theoretische beschouwingen over de casus door de supervisor, een verslag van het beloop en de follow-up na een aantal jaren. De letterlijke weergave van